

PÄÄKIRJOITUS

VALTIO, KANSALAI SYHTEISKUNTA JA SIVISTYSTYÖ

Koulutus on kaikkialla niin kutsutussa kehittyneessä maailmassa valtiollistettu. Koulutusjärjestelmästä myönnetyt tutkinnot ovat valtion takaamia valtakirjoja ammatteihin. Se on lailla säänneltyä toimintaa. Koulutuksessa on myös eräänlaisia vapauden saarekkeita, joita valtiolta rahoituksella tukee, mutta ei sisällöllisesti säätele.

Vapaa sivistystyö on esimerkki tästä. Sen taustalla on 1800-luvulla syntynyt kansallisvaltioiden tarve muokata väestöjä ”kansakunniksi” ja yksilöitä sen tuottaviksi jäseniksi. Sekä uudet sukupolvet että aikuisväestö haluttiin sivistyksen piiriin. Esimerkiksi Suomessa talonpoikaiston sivistämiseksi syntyi kansanopistoliike, jonka lisäksi perustettiin nuorisoseuroja, Martta-yhdistyksiä ja vuonna 1874 Kansanvalitussseura, Aikuiskasvatus-lehden nykyinen kustantaja.

Teollistumisen myötä 1800-luvun loppupuolella alettiin Suomessakin nähdä köyhissä oloissa elävä, moraaliltaan vajavainen teollisuustyöväestö yhteiskunnallisena ongelmana, jonka lievittäminen ja hallitseminen suorastaan edellytti rahvaan moraalista sääntelyä. Sivistystyön kärki suunnattiin estämään

poliittista radikalisoitumista, josta oli saatu huonoja kokemuksia muualla Euroopassa. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä työväki otti lopulta koulutuksen omiin käsiinsä ja alkoi sivistää itse itseään.

Tämän vuoksi vielä nykyäänkin vapaata sivistystyötä järjestetään monista aatteellisista lähtökodista. Julkinen valta tukee koulutusta, mutta ei sanele sen sisältöä. Koulutuksen järjestäjä on vapaa tuottamaan sellaista koulutusta, jonka se näkee arvopohjansa ja ideologiansa mukaan tarpeelliseksi.

SIVISTYSTYÖN VAPAAUS painottuu kuitenkin ihmisten ajattelussa eri tavoin. Vapaan sivistystyön vapaus merkitsee koulutuksen järjestäjän vapauden lisäksi myös riippumattomuutta keinotekoisista rajoituksista, joita tutkinnot asettavat. Kansalaiset itse asettavat tavoitteen opinnoilleen. He hakeutuvat vain kiinnostavaan oppiin. Jos kiinnostuksen mukaista opetusta ei ole tarjolla, he käyttävät aikansa johonkin muuhun. Periaatteessa kaikki kansalaiset ovat siis vapaita osallistumaan vapaan sivistystyön opintoihin. Rajoituksia asettavat vain maksut ja opiskelupaikkojen määrä ja sisältöjen tarjonta.

”JOS VAPAA SIVISTYSTYÖ
YMMÄRRETÄÄN VAIN
KOULUTUSJÄRJESTELMÄN
TÄYDENTÄJÄNÄ, SEN VAPAAUS
ON AIKA RAJOITTUNUTTA.”

Vaikka valtiolta ei puutu vapaan sivistystyön sisältöihin, se on lainsäädännöllä nivottu osaksi muuta julkista koulutuspolitiikkaa. Laissa vapaan sivistystyön tarkoitus on edistää yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa ja aktiivista kansalaisuutta. Tätä tarkoitusta tuskin yksikään vapaan sivistystyön järjestäjä haluaa vastustaa. Miten tarkoituksen toteutumista arvioidaan, on kokonaan toinen asia. Mutta tärkeintä lie neekin yhteinen pyrkimys hyviin päämääriin. Aina välillä käydään keskustelua siitä, miten valtion tuemat aromaterapian tai astrologian kurssit edistävät vapaan sivistystyön tarkoitusta.

KRIITIKOIDEN MUKAAN sivistystyön vapaus on lopulta paljolti näennäistä. Julkisen rahoituksen mukana seuraa myös tulosvastuu valtiolle. Näin valtiolta on rahoituksen kaavun alla astunut kansalaisyhteiskunnan vapauden alueelle. Jürgen Habermasin sanoin: systeemimaailma tunkeutuu elämismaailmaan. Kansalaisten omaehtoinen toiminta ”virallistuu” ja valjastetaan systeemimaailman palvelukseen tuottamaan mitattavia hyötyjä. Jos vapaa sivistystyö ymmärretään vain koulutusjärjestelmän täydentäjänä, sen vapaus on aika rajoittunutta.

Teknologian kehityksen myötä ihmisten elämismaailma saa uudenlaisia muotoja ja omaehtoisia yhteisöjä syntyy entistä helpommin. Samoin ajattelevien ihmisten virtuaalisilla yhteenliittymillä on myös yhteiskunnallista voimaa. Virtuaalisesti yhteisöihin liittyvät ihmiset haluavat olla toistensa kanssa tekemisissä myös *face-to-face*. Näissä yhteisöissä piilee valtava vertaisoppimisen potentiaali.

ESIMERKIKSI YLIOPISTOKOULUTUKSEN kohdalla on viime aikoina esitetty voimakkaita puheenvuoroja ”virtuaaliyliopistojen” erinomaisuudesta. Sen sijaan, että opiskelijat tyytyisivät maaseutuylipistojen keskinkertaisiin luennoijiin ja keskinkertaisiin kursseihin, heillä on erinomaiset mahdollisuudet saada kiinnostuksen kohteestaan maailmanluokan opetusta verkon välityksellä. Tämä tulee olemaan vapaan sivistystyönkin kohtalonkysymys: miten osataan käyttää uutta opetusteknologiaa, virtuaalisuutta ja ihmisten tarvetta yhteisöllisyyteen? Niin kutsutut virtuaaliyhteisöt ovat jo nyt yhä useamman ihmisen arkipäivää.

Millaista virtuaalinen yhteisöllisyys on 30–40 vuoden kuluttua, on tällä hetkellä täysin hämärän peitossa. Sen voi aika luotettavasti ennustaa, että mahdollisuudet virtuaaliyhteisöllisyyteen kehittyvät kovaa vauhtia ja yhteisöjen merkitys tulee kasvamaan. Välimatkat eivät enää estä tai vaikeuta yhteydenpitoa ja kokoontumista. Yhteisöllisyyden tärkeä perusta on yhteisöstä saatava vertaistuki sekä hyvät mahdollisuudet uuden oppimiseen ja oman osaamisen jakamiseen yhteisön jäsenten kesken. Mitä enemmän jaat osaamistasi, sitä arvostetumpi jäsen olet.

Heikki Silvennoinen

ANNIKA TURUNEN

Sivistystyö sopeuttamisen ja voimaannuttamisen ristipaineessa

Vapaan sivistystyön rehtorit arvioivat haastatteluissa, mitä ja keitä varten vapaata sivistystyötä tehdään. Tulosten perusteella vapaalla sivistystyöllä ei ole selkeää yhtenäistä identiteettiä, sillä se elää ajassa. Monien mielestä tärkeää on kuitenkin ihmisten hyvinvoinnin tukeminen.

PYSTYYKÖ VAPAA sivistystyö vastamaan huomisen sivistystarpeisiin? Kysymys on sinällään ajaton, mutta näyttäisi nousseen uudelleen esiin viimeisten vuosikymmenten aikana (esim. Niemelä 2002; Salo 2004; Sihvonen 1996; Toivainen 2002). Vapaa sivistystyö syntyi vastamaan teollistuvan agraariyhteiskunnan sivistystarpeisiin. Nykyään, talouden merkityksen, työelämän välittömien tarpeiden sekä myöhäismodernin epävarmuuden korostuessa sivistyksen ideaali ja pyrkimys näyttäisivät menettäneen alkupe räisen merkityksensä. Gustavsson (1991, 59–61) erottaa toisistaan sivistyksen aatteen ja sitä toteuttamaan pyrkivät organisaatiot. Aatteen institutionalisoituessa se muuttuu. Vapaa sivistystyö on esimerkki institutionalisoituneesta aatteesta. Mutta voisiko se silti ammentaa sisältöä nykypäivään ja tulevaisuuteen omasta perinnöstään ja alkuperäisestä tarkoitukses-

taan? Pyrin vastaamaan tähän kysymykseen tarkastelemalla ensinnäkin, miten nykyiset vapaan sivistystyön toimijat määrittelevät tehtävänsä suhteessa sen sisältöön ja kohderyhmiin sekä miten he hahmottavat toiminnan tulevaisuuden.

Olettamukseni on, että vapaata sivistystyötä on mahdollista tutkia yhtenä, aikuiskoulutuksessa erityistä tehtävää toteuttavana kokonaisuutena. Tämän voi tuki kyseenalaistaa (Salo 2004), mutta pidän vapaan sivistystyön organisaatiomuotojen samankaltaisuuksia niiden eroavaisuuksia merkittävämpänä. Vapaus määritellä omat sivistykselliset tehtävänsä sekä toiminnan sisällöt ilman ulkopuolisia oppisuunnitelmia tai selkeitä tavoitteenasetteluja on esimerkki toimintaa määrittävistä samankaltaisuuksista. Vapaan sivistystyön erityisyyden ja organisatoris-hallinnollisen kokonaisuuden voi hahmottaa lainsäädännön perusteella. Se muodostuu (laki vapaasta sivistys-

työstä 1765/2009), viidestä organisaatiomuodosta, jotka yhdessä muodostavat vapaan sivistystyön kentän. Näitä oppilaitoksia ovat kansalaisopistot, kansanopistot, kesäyliopistot, liikunnan koulutuskeskukset ja opintokeskukset. Vapaa sivistystyö ”järjestää elinikäisen oppimisen periaatteen pohjalta yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa ja aktiivista kansalaisuutta tukevaa koulutusta”. Sen tehtävänä on sekä edistää yksilöiden kehittymistä että kansanvaltaisuuden toteutumista monikulttuurisessa ja kansainvälisessä ympäristössä. ”Vapaassa sivistystyössä korostuu omaehtoinen oppiminen, yhteisöllisyys ja osallisuus.” (1765/2009)

Lain määritelmä on sinänsä ajaton ja heijastaa pohjoismaiselle kansansivistystyölle ominaisia piirteitä, joita ovat esimerkiksi humanistinen arvofilosofia, persoonallisuuden kehittäminen yleissivistyksen kautta, kansalaisten vapaaehtoinen osallistuminen sekä demokratian ja tasavertaisuuden edistäminen. Opinoista ei saa todistuksia, toiminta saa valtioneutua, mutta voi silti vapaasti määritellä omat päämääränsä. (Alanen 1985, 10; Alanen 1986, 54–62; Niemelä 1998 & 2011; Sihvonen 1996; Tuomisto 2002, 26–28).

Vapaa sivistystyö voi toteuttaa yllämainittuja päämääriään joko sopeuttavin tai voimaannuttavin lähtökohdin ja vapaa sivistystyö näyttäisi pitkälti omaksumeen sopeuttavan roolin (Manninen 2010). Myös Valkonen ja Kauppila (2010) tulevat vastaavaan tulokseen tutkiessaan kansalaisopiston henkilökunnan kokemuksia markkinaperusteisesta aikuiskoulutuspolitiikasta. Vapaan sivistystyön sivistysperinteen ja aikuiskoulutuksen välineellisyuden ja tehokkuuden korostumisen välillä on selkeä jännite. Sivistystyö on kallistumassa kysyntälähtöisyyden ja siten sopeutumisen puolelle ulkoisten pakotteiden, lähinnä kuntien resurssijaon ja tulosvastuullisuuden, johdosta.

HAASTEENA IDENTITEETIKRIISI

Vapaa sivistystyö vaikuttaa olevan identiteetikriisissä (Salo 2004, 6). Sen tarkoitusta, tehtävää ja identiteettiä on pohdittu laajalti viime vuosikymmeninä niin Suomessa kuin muissakin pohjoismaissa (esim. Gustavsson 1991, Korsgaard 1997; Niemelä 2011; Salo 2004; Sundgren 2000). Institutionalisoitumisen myötä sivistystyöstä näyttää muodostuneen hankala itsestäänselvyys. Vaikka kansansivistystyö on tärkeä

ja tunnustettu osa pohjoismaisen hyvinvointivaltion rakentumista ei se ole onnistunut päivittämään tarkoitustaan ja tehtävänsä. Osallistujatkaan eivät aina miellä toimintaa vapaaksi sivistystyöksi, eivätkä pysty tunnistamaan toiminnan taustalla olevia organisaatioita (Salo 2004, 9). Itseymmärrys vaihtelee myös kentän toimijoiden parissa, sillä kaikki vapaan sivistystyön toimijat eivät välttämättä pidä itseään kansansivistäjinä (Lang 2011).

Gustavsson (1991, 13–14; 1996) nostaa esiin koulutuksen hyödyn korostumisen. Se on omiaan lisäämään sivistystyön tehtävänmäärittelyn haasteellisuutta. Vapaa sivistystyö voisi vapauteensa perustuen haastaa hyötynäkökulman, mutta se näyttäisi kuitenkin lähteneen erikoistumisen tielle. Sivistyksen itseisarvon ja koulutuksen välinearvon välille muodostuu väistämättä jännite. Tämä saa Gustavssonin toteamaan, että kansansivistyksellä on identiteettiongelma, joka on lähinnä ideologinen. Sivistystä ei enää ymmärretä kokonaisvaltaisena prosessina, vaan se kytkeytyy yhä useammin koulutuksen tavoitteellisuuteen ja hyötyihin. Toivianen (2002, 18–19) mukaan vapaan sivistystyön käytännöt ovat vapaaehtoisia ainoastaan teoriassa. Ne mielletään yhä useammin peruspalveluksi ja koulutukselliseksi sijoitukseksi. Vapaa sivistystyö on kuitenkin Toivianen mukaan ennen kaikkea yksi demokraattisen yhteiskunnan peruspilareista, jonka tulisi kansalaisten itsensä kehittämisen ohella tukea ja vahvistaa yhteiskunnan toimivuuden kannalta välttämätöntä kriittistä kansalaisaktivismia. Vapaan sivistystyön kriittiset kysymyksenasettelut ovat kuitenkin Salon ja Suoranan (2002, 179) mukaan olleet vähissä.

Identiteetikriisi todentuu myös suhteessa valtioon. Valtio onkin 2000-luvulla pyrkinyt selkiyttämään vapaan sivistystyön roolia ja tehtävää. Vapaan sivistystyön kehittämisohjelman 2009–2012 tarkoituksena on ”vahvistaa vapaan sivistystyön oppilaitosten edellytyksiä vastata kasvaviin ja uudistuviin tehtäviin muuttuvassa toimintaympäristössä”. (Opetusministeriö, 2009.) Tämän prosessin ehkä näkyvin tulos oli uudistettu laki vapaasta sivistystyöstä. Myös suuntaviivaohjauksen tavoitteena ja koulutuspoliittisena päämääränä oli saada vapaa sivistystyö huomioimaan aiempaa selkeämmin eri marginaali-